

CONSTANT EN DE MODERNE VRIJHEID

Paul De Hert, Andreas Kinneging & Maarten Colette (red.), *Benjamin Constant. Ontdekker van de moderne vrijheid*. Kalmthout, Pelckmans, 2015, 240 p., ISBN 9789028978898, 21.50 €

Onlangs verscheen, naar aanleiding van een conferentie aan de Vrije Universiteit Brussel, een eerste Nederlandstalige studie over het denken van Benjamin Constant (1767-1830). Constant was een vrouwenverslinder – in de uitgebreide tijdstafel van Maarten Colette aan het einde van het boek tel ik een achttal amoureuze relaties – en romancier die in heel Europa voer vond voor zijn belangrijke en invloedrijke politieke en wijsgerige ideeën.

Een voorbeeld van zijn invloed vinden we in de bijdrage van Peter van Velzen. Geïnspireerd door de Britse situatie is het Constant die als eerste theoretisch greep krijgt op het fenomeen van de ministeriële verantwoordelijkheid (125). In het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden wordt Constants concept van die ministeriële verantwoordelijkheid voorwerp van veel politieke discussie. In aanloop naar de grondwet van 1814 ziet Gijsbert Karel van Hogendorp in koning Willem I de figuur die eenmaking van de zuidelijke en noordelijke Nederlanden moet bewerkstelligen (120, 129). Indien ministers parlementair verantwoordelijk zijn, kan de koning die rol niet spelen. Bovendien zou een structurele rooms-katholieke meerderheid in de Tweede Kamer kunnen leiden tot onwenselijke dominantie van Zuid over Noord. De ministeriële verantwoordelijkheid blijft daarom uit de grondwet. Van Velzen argumenteert dat de onvrede hierover een belangrijke factor is in het ontstaan van België (159).

Over invloed gesproken. Op de titelpagina van het boek wordt Constant zelfs de ontdekker van de moderne vrijheid genoemd! Dit beeld wordt echter al in de eerste bijdrage van het boek grondig genuanceerd. Als het werk van Constant een evenwichtsoefening is op een koord tussen de politieke vrijheid van de klassieken en de negatieve vrijheid van de modernen, dan beweert Kinneging dat Constant eigenlijk overheelt naar het eerste (23). De argumentatie van Kinneging is als volgt. Constant stelde vast dat de antieke vrijheid niet past bij de moderne mens (31). Dit wil nog niet zeggen dat in de moderne democratie alle wijsheid van de ouden bij het vuil gezet moet worden. Integendeel, Constant verdedigt twee klassieke correcties op de moderne democratie: 1) zelfverbetering als een belangrijk doel, en 2) een combinatie tussen eigendom en het kiesrecht (32-36).

In de volgende bijdrage sluit Patrick Stouthuysen aan bij het ideaal van

zelfverbetering. Hij plaats Constant echter niet in de klassieke, maar in de liberale traditie. Constant is één van de laatsten die beide zijden van de liberale medaille bijeen weet te houden. Hij combineert de negatieve vrijheid met het ideaal van *Bildung* (51). Latere schrijvers als John Stuart Mill en Gustave de Molinari (en in hun verlengde enerzijds John Rawls, Amartya Sen en Martha Nussbaum en anderzijds Friedrich von Hayek en Robert Nozick) zullen ieder één van beide kanten kiezen (57).

Het stuk van Kubben over Constant en de veroveringsoorlogen toont wederom dat Constant niet zomaar als kampioen van de moderniteit kan worden geëfficeerd. Constant is niet principieel tegen veroveringsoorlogen (70). Of een veroveringsoorlog gerechtvaardigd is hangt mede af van de tijdgeest. De moderne tijd is sterk gericht op handel (72). Die handel is gebaat bij vrede (73). Juist omdat een veroveringsoorlog tegen de tijdgeest ingaat zijn de gevolgen desastreus voor moderne samenlevingen (76). Dit verwijt hij met name keizer Napoleon. Kubben leest in Constants *De l'esprit de conquête et de l'usurpation* een poging om het Franse volk te distantiëren van Napoleon en de verantwoordelijkheid op de laatste af te schuiven (65-66, 76, 77-78, 89).

De tegenstelling tussen de 'oude vrijheid' en de 'moderne vrijheid' doortrekt het hele boek. Paul De Hert ziet Constant wel als een modern denker. Hij werkt dat uit in de richting van de strijd voor vrijheid en privacy. Hij plaatst Constant tegenover Jeremy Bentham. Bentham zag in de centraliteit van de overheidspositie, de schatkist, de autoriteit en de organisatie vier overheidsinstrumenten die criminaliteit kunnen tegengaan (168). Vanuit het oogpunt van utiliteit moet de overheid hier ruim gebruik van maken. Constant protesteert hiertegen. Regeringen hebben een plicht tot criminaliteitspreventie (178). Hij plaatst echter drie kanttekeningen: 1) geen surveillance zonder aanwijzingen voor crimineel gedrag; 2) preventie moet gericht zijn op schadelijk gedrag, niet op personen of op onschadelijk gedrag; 3) volledige openbaarheid over de inzet van controlemiddelen (182). Met De Hert ben ik van mening dat deze kritiek actueel en behartigenswaardig is.

Tot slot. Wat nu te denken van dit boek? Wat mij betreft is het een vlot leesbaar, goed inleidend boek op het denken van Constant dat hopelijk helpt zijn gedachtegoed in het Nederlands taalgebied onder de aandacht te brengen. Overigens wordt niet het hele gedachtegoed behandeld: een belangrijke lacune vormen Constants godsdienst-theoretische geschriften. Wie echter voor het eerst in het Nederlands schrijft over Constant kan op lezers rekenen die mogelijk niet veel van Constant afweten. Voor hen is het boek bij uitstek leerzaam. Zij blijven toch met veel vragen achter. Ik noem er twee.

Ten eerste is de tegenstelling tussen de klassieke en moderne vrijheid paradigmatisch voor hele boek. Het is jammer dat deze tegenstelling niet iets kritischer wordt benaderd. Is de negatieve vrijheid wel zo modern als gesuggereerd wordt? Opvallend is dat er in het boek geen aandacht is voor de christelijke *casu quo* protestantse traditie. Daar is al eerder een vrijheidsconcept ontwikkeld dat voor een belangrijk deel negatief is gekleurd. Weliswaar is de negatieve vrijheid daar lang niet zo ver uitgewerkt als bij Constant, ze heeft wel een cruciale rol gespeeld bij de Nederlandse opstand. Een vergelijking met deze traditie zou duidelijker maken waarin het vernieuwende van Constants concept van negatieve vrijheid gelegen is. Ten tweede had de veronderstelling van een moderne tijdgeest bij het Franse volk wat meer uitgewerkt mogen worden. In hoeverre deelde het Franse volk werkelijk de vooruitstrevende ideeën van Constant?

Cornelis MARINUS IN'T VELD (Brussel)